

HAFTA KONUŞMASI

Geçmişte seçimler

Meşrûtiyet devrindeki zorbaca seçimlere göz gezdirirken gördüğümüz şudur: Seçim onurunu memur müdahalesi bozar. Bugünkü şartlar eski Makedonya sistemine kapıyı kapamıştır. Unutmuyalım ki bizim yaştakilerin bir vazifesi de meşhur vecizemizi yerine getirmek, yani bugünü iyi anlamamız için dünü unutturmamaktır

Bir tarihte — meşrûtiyet devri idi — Orta Anadolu kasabalarından birinde ikamete memurdum. İkamete memur olan insan can sıkıntısından çokça dolaşır. Ben de bir akşam üstü, çiseliyen yağmur altında rasgele yürüyüp giderken bak-tım. Jandarmalar bir takım köylü ve yarı kasabalı kıyafetinde bazı adamları ite kaka getiriyorlar ve hapishane kapısından içeriye tikiyorlar.

— Ne oluyor, diye tanıdık bir arzuhalciye sordum, civarda bir vaka mı oldu?

— Hayır, Allaha şükür bir şeycikler yok. Bu gelenler etraf-taki müntehibi sanilerdir. Ölen mebusun yerine yarın intihap yapılacak da...

— Peki ama müntehibi saniler jandarma ile mi getirilir, hapishaneye mi misafir edilir?

— Eh, öyle gerek. Bizim burada muhalifler vardır, geçen intihaplarda hükûmete karşı koymuşlardı. Müntehibi sanileri serbes getirip sonra da kasabada başıboş bıraksak fikirlerine girerler, intihaba fesat sokarlar. İyisi mi onları bir gececik hapishanedeki boş kovaşa kapatırız. Tabahleyin reylerini alınca da salıveririz!

İşte size meşrûtiyet devrinde seçim denilen maskaralıktan bir örnek. Bir örnek ki bütün dünya seçim rezaletleri kalburdan geçirilse, elense bu kadar seçmesini bulamazsınız, sanırım. Artık yukarıdaki şekilde mebusluğu kazanan zatın vcdanen ne dereceye kadar kendisini mebus sayabileceğini düşününüz.

Tuhafı şudur ki seçimi o şekle hiç de lüzumu olmadan memurların merkeze yaranma gayreti sokardı. Mutasarrıf ve jandarma komandanı için Dahiliye Nezaretine hükûmet namzedinin mebusluğu «ittifak» la kazandığını bildirmek her vazifenin üstünde ölüm kalım dâvası sayılırdı. Bir rey aleyhte çıktı demek o memurun yararlık ve olgunluk imlithanında bir nuramasının kırılması mânasına alınırdı. Memur yalnız âmirlerine karşı değil, meslekdaşları önünde de küçük düştüğüne inanırdı.

— Yahu, bir intihap işini beceremedi... amma da idaresiz, kalp adammış!

Denileceğini bilirdi. Bütün meşrûtiyet müddetince hükûmet lehine intihaba burnunu sokmayan tek memur görülmedi desem mübalâğa etmiş olmam. Bu, bir zamandı ki demin anlattığım vaka tamamiyle aksine cereyan etmedikçe, yani ikinci seçmenler değil de onların yerine intihapla alâkalı memurlar bir kaç gececik hapishaneye misafir edilmedikçe dürüst bir seçim yapılamazdı!

Yine o devirdeki bir seçim manevrasını da hiç unuttuğum.

Gümülcineli İsmail adında — hamdolsun artık meydanda görünmeyen ve bahsi geçmeyen — bir muhalif mebus vardı. Her hileye rağmen intihabı kazanmasından hükûmet korktu. Akan suların duracağı bir tedbir, bir akıl buldu: Eski mebusun mensup olduğu sınıfı askere almak!

Fakat bir tek sınıfı silâh altına çağırmanın işi pek belli edeceği düşünülerek buna bir sınıf daha ilâve edildi. Yani devletçe ciddi bir lüzum olmadığı halde binlerce kişi yerinden, yurdundan kaldırıldı; bir İsmail uğruna nice Mehmetçik tarlasını yüzüstü bırakarak yollara döküldü. Devlet bütçesinde ve milletin ekonomik bünyesinde o, şeytanın aklına gelmeyen zararlı işin neye malolduğunu bir düşününüz! Kimse düşünmedi. İsmail nefer olarak intihap dairesinden uzaklaştırılmış, Selânik yolu üzerinde kuş uçmaz, kervan geçmez bir köprüyü bekleyen müfrezeye katılmıştı. İntihap müddetince orada bir gün bile izni bırakılmadan pinekledi. Her şey bitince

sınıflar terhis edilmiş, kendisi de tahliye olunmuştu!

Fransada III. Napoléon zamanında hükûmetçe çevrilen türlü türlü seçim fesatları üzerine yazılmış koca kitabı bile dikkatle tahlil ettiğim halde bu derece fedakârlığın göze alındığını ve bir pire için bir yorgan yakıldığını gösteren dehşetli, misale rashyamadım. Zaten o gibi ölçsüz ve cürette eşsiz hareketler yüzündendir ki muhalefet, hükûmetle seçim mücadelesine girişmeği lüzumsuz bularak iktidarı ele geçirmek için kötü yollara sapsın, çapraşık usullere başvurmuştu.

İttihat fırkası hile kattığı seçimlerde yenilmemekle beraber hükûmetten iki kere, pek fena şekillerde düşmekten kendini koruyamadı. Düşüşler hem memlekete, hem kendisine o kadar zarar vermişti ki seçimde kaybetmenin bu tarzda tekerlenmelerden bin kat onurlu olduğunu — geç de kalsa — anlaması lâzım gelirdi. O fırka için seçim hazırlığı, çalınacak minareye kılıf hazırlamak gibi bir şeydi; seçimin dürüst tarafını değil ilk önce ve hemencecik hilelerini düşünürdü.

Meşrûtiyet devrini görmüş olan hür kafalıların hiç birinde seçimden iyi bir hâtırâ kalmadığı muhakkaktır. Seçimler fena idi, zira seçim hakkındaki zihniyet bozuktur.

Zaten rey pusulalarının atıldığı kaba «sandık» denilmesi de iyi olmamıştı. Zira bu söz fena niyetlilere o sandığı kırmak, içindekini aşırma fikri vermeğe birebirdi. Ayrıca «sandık», yangın tulumbası mânasına da geldiğinden tulumbacılık damarlarını kabartıp çoğunu taşkınlıklara sevk ediyordu.

Ömrümde bir defa rey atmak için sandık başına gideyim demiştim. Meğerse geleceğimi hesabederek lâzım gelen tertibat ta uzaklardan alınmış: Sokağa sapınca etrafında bir takım uçarı tipler hasıl oldu; kabara kabara yanıma sokuluyorlar, ürkütmeğe kastile yüzüme dik dik bakıyorlar, omuz silkip afi kesiyorlardı. Aldırmadım, biraz daha yürüdüm. Şimdi yolumu kesenler daha azılı, şaka götürmez heriflerdi; belli ki bir şey demesem, hattâ her denilene eyvallah da desem yine üstüme çullanacaklar, en azı dövecekler... bir lâmelif çevirdim, geldiğim yere döndüm.

Mukaddes intihap hakkımı bu kadarlık sevebilmişim. Fazla fedakârlık gösteremedim; zira seçimden önce seçim propagandası yapmak üzere Gümülcineye giden filozof Rıza Tevfik, bu şehirden yadigar olarak kendi kanlı gömleği dönmüştü. Eğer pehlivan yapılı, bazı ve sert adaleden ibaret çelik gibi bir vücudu ve biraz da talihi olmasaydı tabutu gelecekti. Yarım saat süren taarruz karakol önünde ve oturup sükûnetle nargilesini hopurdatacak hâdiseyi seyreden jandarma zabiti karşısında vukubulmuştu; devlet otoritesinin kılı kıpırdamamıştı!

İş seçim sırasındaki el ve dil şakalarile de kalmazdı ki...

Oylarını fırka adayları aleyhine kullananlara mim konurdu; tevkifler yapıldı mı ilk fırsatta böyleleri sigaya çekilir, hesap sorulduktan sonra bir temiz ıslatılırdı.

Hattâ «ıslatılmak» tâbiri o gibi ahvalde bazı kere argo veya halk dili sözlüğünden çıkarak gayet doğru, tamamiyle maddî bir mânâ bile alırdı. İstanbul muhafızına bağlı hususî tevkifhaneye girenler iyi bilirler, «sen değil miydin muhalifler için geçen intihapta rey pusulası yazan ve dağıtan? Gel bakalım!» denildikten sonra bahçeye götürülür, bir ağaca bağlanır, mevsim zemheri-

re raslamakla beraber adamın başından iki kova su boca edilir ve bütün gece, ayazda sırsıklam kendi haline bırakılırdı. Tabii ki elbisesi takır takır donar, dişleri de sabaha kadar takır tukur birbirine vururdu.

Asıl acayibi azıcık terleyip de rüzgâr yiyince zatürrieye yakalanan insan buna dayanırdı; nezle bile olmazdı! (O muameleden geçirilenlerin isimleri, cisimleri bende mahfuzdur; yalan ve mübalâğa sanılmasın. Hele içlerinden biri titrekliliğine, çelimsizliğine ve bir bir arkasına beş gece ıslatılıp ayazlatılmasına rağmen — idman yerine mi geçti, nedir? — eskisinden daha gürbüzleşti, saçına sakalına ak düştü, uzun ömürlü oldu.)

Geçmiş zamana ait bu seçim hâtıralarını sıralamaktan maksadım telmih, tariz yolile «şimdi de öyle olacaktı» demek, sözüm ona ustalıklı, kapalı şekilde seçimi iğnelemek değildir. Asıl maksadı maskeliyerek ve sureti haktan görünür bir tavır alarak yapılan sinsî, gizli tenkidlerden hiç bir vakit hoşlanmadım. Kaçamaklı cesaret göstermektense korkup büsbütün kaçmağı tercih ederim. Kötüsü şu ki okuyucularımızın bir kısmı dürüst yazılara da öyle mânalar vermek itiyadını hâlâ bırakmadılar.

Rahmetli Ahmet Refik'in Osmanlı tarihinden naklettiği vakaları, basın hürriyetinin pek kısıldığı sıralarda halimize işaret ve idareden şikâyet maksadına atfedenler, «kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla!» demesine getirenler çoktu. Önce aklımdan böyle bir şey geçirmeyen tarihçiyi nihayet zorla o yola soktuklarını, zorla tarafsızlıktan ayırdıklarını yakından bilirim!

Bugünkü irfan seviyemiz, devlet zihniyeti, dünya vaziyeti o kadar baskadır ki seçimde meşrûtiyet idaresindeki gibi Makedonya sistemi zorbaca müdahalelere imkân kalmamıştır. Kıscası seçime çok daha lâyük, müstahak bir vaziyette bulunuyuz. Olgunluğumuzu gösteren kudretli delillerden biri de seçim şekilleri hakkında — vaktile kim senin hatırına gelmeyen — bir takım fikirlerin ilmi mahiyette münakaşa edilebilmesidir.

Bununla beraber intihap ister bir, ister iki dereceli olsun; ister liste, ister meslek esaslarına dayansın, asıl mühim nokta seçim üzerindeki memur nüfuzunun kalkmasıdır. Bir intihap kanunu ne derece fena yapılmış olsa memurun hükûmet hesabına işe karışmadığı takdirde, karıştığı en mükemmel intihap şekliinden yine de iyidir. Seçim onurunu memur bozar.

Netekim yukarıda anlattığım hikâyeler bunu gösteriyor. Unutmuyalım ki bizim yaştakilerin bir vazifesi de meşhur vecizemizi yerine getirmek, yani bugünü iyi anlamamız için dünü unutturmamaktır.

Refik Halid Karay

